

حکمت هنر خوشنویسی

تألیف :

عبدالرسول چمن خواه

عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی شیراز

عضو افتخاری هیأت علمی پژوهشی دانشگاه شیراز

مرکز پژوهشهای فرهنگ و تمدن اسلامی دانشگاه شیراز

گروه هنر اسلامی

انتشارات بین المللی نوید شیراز

سرشناسه	: چمن خواه، عبدالرسول، ۱۳۴۰-
عنوان و نام پدیدآور	: حکمت هنر خوشنویسی / تألیف عبدالرسول چمن خواه.
مشخصات نشر	: شیراز: نوید شیراز، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری	: [۱۰۴] ص:، ۲۱×۱۴ س.م.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۳۵۸-۷۸۸-۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۹۷-۱۰۲؛ همچنین بد صورت زیر نویس.
موضوع	: خوشنویسی
موضوع	: خوشنویسی - ایران
رده بندی کنگره	: ۱۳۸۸ ۸ چ ۲ / ف NK۲۶۲۹
رده بندی دیویی	: ۷۴۵/۶۱۹۴
شماره کتابشناسی ملی	: ۱۶۵۸۴۰۲

حکمت هنر خوشنویسی

تألیف: عبدالرسول چمن خواه

طرح جلد: کانون تبلیغات کلید □ لیتوگرافی و چاپ: واصف □ شیراز: ۳۰۰۰ جلد

چاپ اول: ۱۳۹۰ □ حق چاپ محفوظ.

ناشر: انتشارات نوید شیراز

دفتر شیراز - تلفن ۶۲-۲۲۲۶۶۶۱ نمابر ۲۲۲۹۶۷۶-۰۷۱۱ □ ص.پ: ۷۱۳۶۵/۶۶۶

دفتر تهران - تلفن ۵۹۴۵-۸۸۹۰۵۹۴۵ نمابر ۱۵۲۲-۸۸۹۲۱-۰۲۱

پست الکترونیکی: Navid_Publication@Yahoo.com

وب سایت: www.navidshiraz-pub.com

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۵۸-۷۸۸-۸ ISBN: 987-964-358-788-8

۲۷۰۰ تومان

هوا بمحمل

ابداء به خورشید بی غروب آسمان هنر خوشنویسی

جناب استاد محمد مهاجر

و به یاد دو اختر تاناک این هنر

مرحوم استاد حمید دیرین و مرحوم استاد جت الاسلام سید احمد آیت اللهی

که از سر عشق به فرهنگ و هنر ایران زمین - بالافض کتب شیراز - مرادین

بجز زخار که میراث رسالت نبوی و ولایت علوی است آشنا نمودند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۷	پیشگفتار
۱۳	حکمت هنر خوشنویسی
۲۱	آیین خوشنویسان
۲۳	سِر وجودی حرف الف
۲۶	سِر وجودی نقطه زیر حرف ب
۲۸	سِر وجودی حرف ب
۳۱	اشکال خط
۳۳	اندازه ها و تناسبات در طبیعت
۳۶	اندازه ها و تناسبات
۳۷	ساختمان هندسی اندازه طلایی
۴۷	اندازه ها و تناسبات در قلم
۴۸	زاویه تراش قلم
۴۸	زاویه قط قلم
۴۹	بشت برداری قلم
۴۹	تناسبات و اندازه ها در خطوط مختلف نسبت به یکدیگر
۵۰	تناسبات و اندازه ها در فاصله سطرها، حروف و کلمات
۵۰	تناسبات در میزان نور
۵۱	تناسبات و اندازه ها در حروف خط ثلث بر اساس الف و هاء

۵۳	تناسبات و اندازه ها در حروف خط نستعلیق
۵۵	دیگر مبانئ زیباشناسی در هنر خوشنویسی
۵۶	قرینه سازی در کرسی
۵۸	ویژگی های بصری و زیباشناختی انواع خوشنویسی
۶۲	تجلی علی بر کتیبه ها
۶۴	کتیبه های اسلامی در ایران
۶۷	تزئینات کتیبه ای معماری اسلامی در ایران
۶۹	کلمه علی «ع» در کتیبه ها
۷۲	حدیث در مدح علی «ع»
۷۲	کلمه شهادتین شیعی
۷۳	دعا در مدح علی «ع»
۷۶	نقش ایرانیان در زرفایی و پویایی هنر خوشنویسی

پیشگفتار رَبِّ أَنْعَمْتَ فَرْد

ای دو جهان از قلمت یک رقم بی رقت لوح دو عالم عدم
در کف من مشعل توفیق نه ره به نهانخانه تحقیق ده
شمع زبانم سخن امروز ساز شام من از صبح سخن روز ساز

با ستایش یزدان پاک و درود بر روان تابناک برگزیدگان و مقربان
درگاه وی، علی‌الخصوص مهبط وحی و تنزیل کتاب مبین و قدوه ارباب
یقین. مهین رهبر دین پیشوای بزرگ آیین ما، حضرت سید انبیاء محمد
مصطفی و اصحاب اطیاب و فرزندان و اهل بیت عصمت و طهارتش،
سلام الله علیهم أجمعین.

از آن زمان که نگارنده مسحور زیبایی و کمال نمودهای گوناگون
هنر اسلامی شد، به دنبال کشف رمز و رازهای نهفته در آن جلوه‌های هنری
بود تا اینکه اراده و مشیت الهی بر آن تعلق گرفت که از سال ۱۳۶۰ برای
دست‌یابی بدان گوهرهای رخشنده خود را در دریای عظیم هنر اسلامی
غوطه‌ور سازد. عنایت و الطاف الهی وی را آشنای غواصان بحر حکمت و

هنر اسلامی نمود. کسب فیض از محضر صاحب‌نظران در هنر چون استاد علی اصغر سیفی، استاد محمد مهاجر، مرحوم استاد حجه الاسلام و المسلمین سید احمد آیت الهی و مرحوم استاد حمید دیوین انگیزه تحقیق درباره حکمت هنر اسلامی را قوت بخشید. مطالعه هنر اسلامی، اگر با ذهنی باز و بدون پیشداوری‌های ما بعد قرون وسطی با آن مواجه شویم، عبارت است از نحوه رویکرد به زمینه معنوی همه فرهنگ اسلامی. آفت اصلی که باید از آن اجتراز کرد این ذهنیت عالمانه است که به همه آثار هنری از قرون وسطی چون پدیده‌هایی صرفاً تاریخی نظر می‌کند که به گذشته تعلق دارد و ارتباط آن با زندگی امروز بس ناچیز است. باید پرسید در هنر اجداد ما چه چیزی بی‌زمان است؟ اگر این را تشخیص دهیم خواهیم توانست از این در ساختار دایمی زندگی عصر خود استفاده کنیم.^۱

در این که ما نتوانسته ایم کاخ هنری را که نیاکان ما پی‌ریزی کرده‌اند، به کمال رسانیم و آن را با نبوغ و اطلاعات فنی آبادان داریم، شکی نیست. گروهی کار را بر خود آسان کرده اند و می‌گویند که نیاکان ما در هنر و ادب به سر حد کمال رسیده اند و ما بر آنچه آنها کرده اند چیزی نمی‌توانیم بیفزاییم، پس چه بهتر که راه نوین برگزینیم و چه راهی نو تر و سهل تر از پیروی از هنر غربی؟ شک نیست که این اعتقاد از درمناذگی است. مگر هنر کلاسیک غربی، از عهد رنسانس تا قرن هیجدهم، به نهایت کمال نرسیده بود؟ و مگر نه آن است که هنرمندان باختر با توجه به همان گذشته به کمال رسیده - و ضمناً با الهام گرفتن از هنر کشورهای دیگر سبک‌ها و شیوه‌ها و طرح‌های نو افکندند و سبک‌های رمانتیک - رئالیسم - امپرسیونیسم -

کوئسم، و غیره را به وجود آوردند؟ اگر ما ناگزیر از پیروی از غرب باشیم، این پیروی را بایستی در تدوین هنرها و جمع آوری دقیق اسرار و رموز هنری قدیم خود کنیم و سپس بر آن گنجینه، هنر نو خود را بنا به مقتضیات زمانی و مکانی پی بریزیم.^۱

بنابر این، برای تکمیل هنرهای خود و برای پی ریزی هنر امروزمان، بایستی ابتدا اسرار و رموز و دقائق فنی هنرهای خود را از نو کشف کنیم. نمونه های اصیل و عالی هنری خود را به نحو شایسته ای عرضه بداریم، از آنها الهام بگیریم و بعد در صدد تکمیل آنها بر آییم. این همه موزه ها که در اروپا است، مگر جز به همین قصد بنا نهاده شده؟ شک نیست که ما می توانیم از هنرهای دیگران و از تکنیک دقیق و علمی آنها نکته ها بیاموزیم، چنان که دیگران نیز از ما بسی آموخته اند، اما با چنان مهارتی این کار را کرده اند که شایه تقلید در آثارشان احساس نمی شود.^۲

لازمه درک کامل معنای هنر اسلامی وقوف بر این است که این هنر جلوه ای از وحی اسلامی و تجلی حقایق الهی در مرتبه تجسم مادی است. به تعبیر دیگر هنر اسلامی تبلور مادی روح وحی اسلامی و انعکاس حقایق ملکوتی در دنیا، انعکاسی که مسلمان با کمک آن سیر و سلوک خود را از عالم دنیا آغاز می کند و تا خود محضر الهی و حقیقتی که مبدأ و مقصد این هنر است می رود.^۳

۱- شناخت و تحسین هنر، ص ۵۳

۲- همان مأخذ، ص ۵۴

۳- هندسه و تزئین در معماری اسلامی، ص ۱۲۱

برای خوانندگان عزیز روشن است که پژوهشهای انجام شده پیرامون حکمت هنر اسلامی که در واقع جوهره هنرهای اسلامی را تشکیل می‌دهد، بسیار اندک بوده و غالباً به وسیله مستشرقین کم اطلاع از مبانی فکری مشرب اسلام صورت پذیرفته است. کمبود تحقیقات جامع توسط پژوهشگران از یک سو و کلی گویی و بعضاً نارسا بودن آثار خاورشناسان و باور نداشتن اصالت و حقیقت حکمت هنر اسلامی از سوی دیگر این موضوع اساسی را که جزء لاینفک فرهنگ و تمدن اسلامی است در پشت گرد و غبار زمان پوشیده داشت. همین امر موجب گردید طبقه جوان و دانشجو که چشم و چراغ و امید و آرزوی آینده این کشورند، سرمایه گرانهای عمر و حیات خود را مصروف هنرهای اصیل ایرانی ننمایند و روز به روز از فرهنگ ملی اسلامی خود فاصله گیرند. گروه هنر مرکز پژوهش های اسلامی دانشگاه شیراز از دیرباز در راستای اهداف این نهاد، تحقیقات جامع و عمیقی را آغاز نموده است و بر آن است تا حاصل دستاوردهای علمی خود را به نحوی شایسته ارائه دهد از این رو این افتخار را دارد که با حمایت های بی شائبه ریاست محترم دانشگاه شیراز جناب آقای دکتر محمد صادقی و توصیه های مؤکد ریاست مرکز پژوهش های اسلامی جناب آقای دکتر شکواله خاکرند اولین مجموعه از آثار خود را به نام حکمت هنر خوشنویسی تقدیم علاقه مندان نماید.

پر واضح است که هنر خوشنویسی را جزء هنرهای قدسی اسلامی برشمرده اند. خوشنویسی اسلامی تجسم بصری و تبلور روحانیتی است که در بطن دین اسلام جا دارد و در میان سایر هنرهای اسلامی این افتخار را دارد که

همگان، اولین هنرمند و استاد خوشنویسی اسلامی را امیرالمؤمنین (ع) می دانند. در این رساله کوتاه و مختصر نگارنده بر آن است تا به تأثیر معنوی هنر خوشنویسی در سیر کمالی انسان پردازد و از راز سر به مهر قلم، نقطه و حروف الف و ب و نقطه زیر باء بسم الله الرحمن الرحیم، اندازه و تناسبات در هنر خوشنویسی به خصوص تناسبات جاری یا طلایی و زاویه ۶۳ درجه که مبنای همه هنرهای اسلامی بالاخص خوشنویسی است پرده برگیرد.

در پایان لازم است از همه کسانی که به نحوی از انحاء در چاپ و نشر این اثر اهتمام ورزیدند؛ بالاخص سرور ارجمند و خدمتگزار راستین فرهنگ و هنر، جناب آقای داریوش نویدگویی، مدیر محترم انتشارات بین المللی نوید شیراز، که به شیوه‌ای شایسته و هنرمندانه این اثر را به چاپ و نشر رسانیدند سپاسگزاری می نمایم. خداوند همگی را از گوه‌ر عنایات و معادن عظمت و جمال خود بهره مند سازد، إن شاء الله.

با تو یاد هیچ کس نبود روا
متصل گردان به دریا‌های خویش
و اهرانش از هوا و خاک تن

ای خدا ای فضل تو حاجت روا
قطره دانش که بخشیدی ز پیش
قطره علم است اندر جان من

عبدالرسول چمن خواه

۱۵ شعبان ۱۴۳۱ هجری قمری

برابر با ۵ مرداد ماه ۱۳۸۹ هجری شمسی